

JUTRO POLPRETEKLEGA VČERA J

(Dvodejanka z odmorom ali brez odmora)

Marjan Rožanc

OSEBE:

LUDVIK
PRIMOŽ
HELENA

Prizorišče dogajanja sta dve podstrešni sobi, ki ju ločuje ozek hodnik. V prvi, tesnejši, stoji razsušena omara, dve napadni bolniški postelji, miza z enim samim stolom in polica s knjigami, na kateri stoji kuhalnik in nekaj posode. Druga soba se mimo prostornosti odlikuje tudi z bolj izbranim pohištvom, tako da je v njej poleg kavča, mize in malo večjega ogledala tudi glasbena omarica.

Zgodnje jutro v Ludvikovi in Primoževi, tesnejši sobi. Ludvik leži vznak na postelji pod oknom. Fant je že oblečen, toda po njegovi negibnosti je sklepati, da spi. Primož sedi za mizo in s svinčnikom v roki zatopljeno sledi vrstam v knjigi pred sabo. Kdaj pa kdaj dvigne pogled tudi po tipkopisih, ki so nastlani po mizi, pobrška med njimi in študira dalje.

V hodniku se s stopnišča prikaže Helena in se z mapo gramofonskih plošč v naročju zgubi v svojo sobo.

Primož kratko potegne na uho, vstane izza mize in tiho, po prstih odide do vrat. Pogleda v hodnik, pritajeno stopi do sosednjega praga, do Heleninih vrat, in napeto prisluhne. Prav tako pritajeno in po prstih se naglo umakne v sobo, s hrbtom zasloni vrata in se prepadeno zagleda v Ludvika.

PRIMOŽ: Bediš! Pa ne, da sem te zbudil?!

LUDVIK: Nisi.

PRIMOŽ: Saj vidim, da gledaš.

LUDVIK: Gledam, ampak s tem še ni rečeno, da sem buden. Zbudil sem se samo toliko, kolikor me lahko vzdrami to usrano življenje, ki ga živim: malo ali sploh nič. (*Sede.*) Nekaj bi moral storiti — to čutim, ampak nič ne kaže, da bom sploh kdaj še kaj storil.

PRIMOŽ (*se pomirjeno spravi nazaj za mizo in zalista po skriptih*): Mislil sem, da sem te zbudil.

LUDVIK (*razburjeno*): Nisi! Ne vem, si ali nisi. Ne počutim se ne tako ne drugače. (*Čez čas, še bolj razdraženo*): Svinjarija! Človek naj bi

spal ali naj bi bil buden! (*Nataknjeno ostane, stopi do mize in jame premetavati Primoževe papirje.*) Kje, zaboga, sta spet kruh in nož?! (*Sunkovito odpre predal, se polasti kruha in ga z nožem vred vrže na mizo.*) Ne vem, kolikokrat ti bom še rekel: kruh in nož naj bosta na mizi! Vsak hip! Jaz sem vsak hip lačen.

PRIMOŽ: Daj no, prijatelj, saj vendar vidiš: ni prostora za vse.

LUDVIK: To meni nič mar. Kruh in nož morata biti na mizi! (*Odseka si košček kruha in si ga lakotno zmaši v usta, nato napravi nekaj divjih korakov, se vrže na posteljo in prevali oznak. Pogoltne grizljaj, si prižge cigareto, obleži docela mirno in ugotovi*): Zbudil si me.

PRIMOŽ (*odsune knjigo in papirje*): Oprosti, ampak bolj tiho že nisem mogel biti. Učil sem se vendar. Ves čas se nisem niti zganil.

LUDVIK: Ves čas?

PRIMOŽ: Ves čas.

LUDVIK: Dokler te ni premagala radovednost, če ni morda gospodična Helena že vstala. Če ni morda hči visokega delovnega inšpektorja odšla z doma, ne da bi — prvič — pogledala po svojih fantih.

PRIMOŽ: Nič takega. Spomnil sem se samo, da je na tej podstrehi še en živ človek. Stopil sem po prstih in vem, da me sploh nisi slišal.

LUDVIK: Nisem. Slišal te res nisem, a zbudil sem se prav zaradi tega. V snu ali buden, ne prenesem, da te tako bedasto razganja ta punca.

PRIMOŽ: Brez skrbi! Niti za hip še nisem pozabil, da je to pravzaprav tvoje dekle.

LUDVIK: Moje?! Kaj podobnega še nikdar nisem rekel. Jaz si še svoj živi dan nisem ničesar prilastil.

PRIMOŽ: Pa vendar: zame je to tvoje dekle.

LUDVIK: Dobro, naj bo torej moje, a zato ti v tolažbo povem še kaj več. Res da sem — kot praviš tudi sam — posiljevalec, ampak do svojih žensk sem vseeno drugačen: zmerom jim dajem prosto izbiro. Če so včeraj spale z mano, zakaj ne bi danes spale s kom drugim, denimo s tabo. Ta neobveznost tudi meni namreč še najbolj leži.

PRIMOŽ: Ta tvoja ravnodušnost je samo poza, s katero jih držiš ob sebi. Poznam to, prijatelj!

LUDVIK (*sede*): Kako si rekel?! Prijatelj?

PRIMOŽ: Kdaj?

LUDVIK: Ravnokar.

PRIMOŽ: Da, prijatelj. Rekel sem. Menda sem res rekel, ampak to pravim kar tako... Že iz navade.

LUDVIK: Opusti to svojo navado! Ali bolje: razvado. Jaz nisem tvoj prijatelj!

PRIMOŽ: Vem. Nič hudega nisem mislil.

LUDVIK: Vem: ti nikdar ne misliš nič hudega. A hudo mislim jaz, zato ti tudi pravim: ne imej me za prijatelja. Nisem tvoj prijatelj! (*Vstane in se nasajeno sprehodi.*) Priznam; očeta so ti razlastili in zdaj si na psu, kakor sem vse svoje dni na psu tudi jaz. Ampak zastran tega še nisva prijatelja. Tebi — če se ne motim — je vse preveč žal.

PRIMOŽ: Že spet začenjaš! Komaj si vstal in že spet začenjaš.

LUDVIK: Spet. Kaj ti morda ni žal, da si kar naenkrat ostal tako brez vsega? Da so ti — še preden si sploh kaj vzel v svoje nežne dediške roke — pobrali vse do zadnjega? Da zdaj povrh vsega nimaš niti usrane štipendije?

PRIMOŽ: Motiš se. Čisto vsega mi že niso vzeli. To namreč sploh ni mogoče.

LUDVIK: Mogoče — nemogoče, jaz bi ti pobral vse. Čisto vse. Pustil bi ti golo življenje in nič drugega. (*Čez čas, z novo sapo*): In ne samo tebi. Vsem! Nemara bi bilo potlej takoj znosneje na tem svetu. Ljudje — prijatelj — imajo vsega preveč in zato so šleve. Šleve, kakršna si tudi ti.

PRIMOŽ: A mi vendar ni žal. Za nobeno reč ne.

LUDVIK (*razburjeno nadaljuje*): Stóri jim krivico, stóri jim, kar koli hočeš, vsakdo ima svoj dom, svojo ženo, svoj radio — in kaj več mu ni mar. Vsakdo, še tako ubog, ima vsaj svojo kamro, vsaj zanikrno posteljo — in je pripravljen potrpeti. Jaz bi ti pobral vse. Vsem vse! Goli ljudje so menda pripravljeni na kaj več.

PRIMOŽ: Tako je.

LUDVIK: Kako?

PRIMOŽ: Tako, kot si rekel.

LUDVIK: Rekel sem: goli ljudje so pripravljeni na kaj več.

PRIMOŽ: Tako je. Strinjam se. Goli ljudje na največ.

LUDVIK: Res? Strinjaš?

PRIMOŽ: Da, strinjam. Odslej se bom strinjal z vsem, kar boš rekel, samo da bom imel mir.

LUDVIK: Zato torej?

PRIMOŽ: Zato. In morda še zato, ker nisem čisto tak, kot misliš. Ker sem le malo drugačen. Ker me nimaš pravice imeti za sovražnika, kadar se ti ga ravno zahoče.

LUDVIK: Drugačen? Daj, razloži malo!

PRIMOŽ: Sem ti že povedal. Nikdar nisem bil navezan na očetovo lastnino. Ničesar ji nisem pridal in tako z njo tudi nisem ničesar zgubil. Vseskozi sem si želel malo globlje resnice. Že od malega sem živel bolj v sebi, tu pa — to veš — smo slej ko prej vsi reveži. Tako!

LUDVIK: V sebi, praviš. Nič lažjega, ko je bilo že enkrat vse preprepisano nate.

(Primož se skloni nad svoje papirje in ne odgovori več. Ludvik ga ves razonet in nestrpen čaka, potem znova podtakne.)

LUDVIK: Nič lažjega, pravim, ko je bilo že enkrat vse prepisano nate.

PRIMOŽ: Prepisano, da, prepisano, ampak zaradi tega še nisem bil lastnik. Za to bi mi bila potrebna še lastnost, ki je nikdar nisem imel. *(In čez čas, po neki notranji nuji še razloži):* Res: po materini smrti je očeta zapustilo še tisto malo podjetnosti in takrat je vse skupaj prepustil meni. A podjetje je z mano krenilo pozlu. Oče je sedel v gugalniku in govoril: To je zdaj tako in tako vse sinovo. Jaz sem svoje — Marto — že zgubil. Naše imetje je bilo razlaščeno, še preden so ga razlastili. Tako!

LUDVIK: Ti si torej človek, ki do lastnine kratko in malo nima nobenega odnosa. Ti se z njo kratko in malo nisi okužil. Že od vsega začetka te je obdajalo blagostanje in zato si ga jemal kot nekaj samo po sebi umevnega. Že od vsega začetka si igral bolj pristnega človeka. Tako, ne res?! *(Jezno odbrže ogorek, nato si znova odseka košček kruha in si ga lakotno zmaši v usta.)*

(V hodniku se na pragu svoje sobe prikaže Helena, ki jo je priklical pretirano glasen razgovor. Na pragu si najprej opaše domačo haljo, potem si prižge cigareto, se nasloni na podboj in nič kaj zvedavo prisluhne.)

PRIMOŽ *(odneha, zamahne in se skloni nad knjigo):* Tako ali drugače. Kakor pač hočeš. Nisem ti sovražnik, kadar koli si to zaželiš, samo to! *(Živčno zalista po papirjih):* In pusti me že enkrat, da se učim! In ne meči, te prosim, čikov po tleh! In ne drobi! Kaj res morava živeti v svinjaku?!

LUDVIK: Čik boš že pobral. Boš že pometel. *(Zastane sredi koraka in mirno, posmehljivo):* Glej, glej, koliko ti je spet za red! Odločno te imam na sumu, da je zdaj to samo še tvoja soba. Ta hip si si jo znova prisvojil — tako nekako, kot bi si rad prisvojil tudi Heleno. Ti kar govori, kar hočeš: prisvajanje je način tvojega življenja.

PRIMOŽ *(domala obupano):* Kako le moreš?! Kako moreš izbruhati name ves svoj žolč samo zato, ker sem te zbudil, ko moraš tako in tako v službo!

LUDVIK: Kaj veš, morda je ravno to tisto! Morda ti ravno tega ne morem odpustiti!

PRIMOŽ: To bi mi že lahko odpustil. Vsaj to!

LUDVIK: Ne, ravno tega ne. Zdajle bi še lepo dremal, tako pa me že najmanj pol ure stresajo srhi pred Statističnim uradom. Zadnjica me zaboli, ko pomislim, da bom moral osem ur presedeti za eno in isto mizo, ne da bi se lahko s čimer koli zamotil. Številke in spet številke! *(Spak-*

ljivo, uradniško): Koliko se je povečal lanski prinos pšenice po hektarju, kolikšen je letni prirastek goveje živine?! (*Divje*): Naj me vrag vzame, če ne bom še danes raztrgal vseh teh papirjev in namesto sešteevka poiskal skupni imenovalec. Nekaj po svoje, pa kar koli, čeprav mi tudi te cifre ne bodo nič pomenile.

PRIMOŽ (*zalista po spojih papirjih*): Jaz torej pri tem nisem nič kriv.

LUDVIK: Nič. Seveda: pri tem ni nobeden nič kriv.

PRIMOŽ: Že najmanj stokrat sem ti rekel, da bi bilo bolje, ko bi začel znova študirati.

LUDVIK: Že večkrat. In najlepša hvala za ta tvoj nasvet, za ta tvoj študij. Meni ni več potreben. Že vse vem.

PRIMOŽ: Vse?!

LUDVIK: Vse.

PRIMOŽ: No, potlej si že lahko milosten. Potlej že lahko dovoliš, da tudi jaz malo študiram in nekaj zvem. Zdaj, ko sam že vse veš.

LUDVIK: Ti kar daj! Študiraj! A ni vsakomur potrebno, da bi buljil v knjige in si trpal v glavo, kakor to delaš ti. Jaz sem — na primer — poglobitve reči spoznal s krvjo. Vrh tega je bil moj oče večkrat tudi brezposeln in se je potikal naokrog po ves mesec. Ko je prišel domov, je prinesel črnega kruha, nič drugega. Veliko sem zvedel tudi z želodcem.

PRIMOŽ: Tudi jaz ne zaznavam samo z glavo.

LUDVIK: Ti? Ne z glavo ne s čim drugim, čeprav ti zastran tega ni treba obupati: tudi ti že vse veš. Nauči se česar koli, ne boš se več spremenil. Zmerom boš ostal tak, kakršen si: malce zavaljen in brezbrizen državljani, ki mu po nepotrebnem stojijo na prstih. Nekje je človek enkrat za vselej in prav tam se ločiva.

PRIMOŽ (*se domisli, da bi utegnila biti preglasna, stopi do vrat in prisluhne v hodnik. Spotoma*): Vem. Tebi je tako in tako samo za to, da je med nama razloček, da sva si čimdlje vsaksebi. Ti kratko in malo z nikomer nočeš biti eno, zato da imaš zmerom pravico napadati.

LUDVIK: Tako je. In ne stoj tam! Helena še ni vstala.

PRIMOŽ: Ni še. Nisva je še prebudila.

LUDVIK: Je tudi še ne bova. Sinoči sva se zamudila bolj pozno v noč in tako ima danes precej globlji spanec. Si lahko misliš, da. Po moje boš moral še najmanj petkrat do vrat.

PRIMOŽ: Ne vem, čemu te to moti?! Menda ni prepiha? Okno je zaprto. (*Vrne se za mizo in sede z odločnim namenom, da se poglobi v študij, ne da bi se za Ludvika sploh še menil.*)

LUDVIK: Okno je zaprto. Vem: okno je zmerom zaprto, ampak midva ne govoriva o tem. (*Obstane ob mizi.*) Zastran mene bodi kolikor hočeš obziren in uslužen, ne bodi pa tako prekleto nestrpen, ko vendar

dobro veš, da sploh ne zna mimo najinih vrat. Potrpi malo, jo boš že še videl! Še nikdar ni vstala, še nikdar ni prišla domov, ne da bi ji kaj manjkalo. Zdaj zgubi ključ in hoče vetrih, zdaj ji je napoti kakšen kos pohištva. Samo sprenevedanje! Če ne z drugim, bo vdrla s kakšno novo gramofonsko ploščo ali z vestjo, da se je ponesrečil Harry Belafonte. Obdaja se z vsemi mogočimi rekviziti, da ji človek ne more do živega. Že odkar sem buden, jo čakam z nekim podzavestnim strahom.

PRIMOŽ (*pogleda iznad skript*): Od dekleta vendar ne moreš zahtevati najine samostojnosti!

LUDVIK (*ga zgrabi za besedo*): To torej?! To je zate nesamostojnost!

PRIMOŽ (*obupano*): Zakaj sem le zinil!

LUDVIK (*se škodoželjno posmeje*): Prekletu dobro poznam to žensko nesamostojnost. S to svojo nesamostojnostjo so že marsikoga zadavile. (*Po krajšem oddihu*): To žensko stoletje je sploh nekaj posebnega, izbojevale so si svoje pravice in zdaj, ko si končno v potu svojega obraza služijo kruh, bolj kot kdaj koli cenijo moško družabnost. Naravnost toži se jim po njej. Pograbile so vse, kar jim je prinesel čas, hkrati pa hočejo tudi vse tisto, kar jih je nekdanj žalilo.

(*Primož se sklanja nad mizo in trdovratno molči. Ludvik ga opazuje, potem stopi okrog njega in ga zlobno podreza.*)

LUDVIK: No! Ne boš nič rekel?

PRIMOŽ: Nič. Končno si le začel z nečim, kar ne leti name.

LUDVIK: Kaj pa, če leti na Heleno?

PRIMOŽ: Potem lahko s svojim namigovanjem še prej odnehaš, ker te sploh ne razumem.

LUDVIK: Ne razumeš? Česa? Menda sem dovolj nazoren in jasen?!

PRIMOŽ (*nestrpno preloži papirje iz roke v roko*): Ne razumem te tvoje pikrosti do ženskega spola. Po vsem tem si lahko samo mislim, da pred Heleno z njimi nisi imel kaj dosti sreče.

LUDVIK: Ne, res ne. Sreči namreč pripisujem globlji pomen.

PRIMOŽ: Pa tudi ta pikrost do Helene! Lahko bi si tudi mislil, da ti ni prav, ker se s svojimi prošnjami obrača predvsem name.

LUDVIK: Lahko, ampak bi se prekletu zmotil. Na koga pa naj se obrača, če ne nate? Name?! Jaz nisem tako uslužen.

PRIMOŽ: Nisi, ne.

LUDVIK: No, potemtakem me le tišči nekaj drugega! Ne morem te več gledati, kako si ves slinast pripravljen na vsako uslugo, naj bo njena želja še tako muhasta — to! Ne strah, da mi jo boš prevzel — bojazen, da jo boš še bolj razvadil. Vojaščina je naposled za tabo... Tole je pravzaprav moška soba in rad bi ohranil v njej vsaj nekaj moškosti.

PRIMOŽ: Preveč si prizadevaš.

LUDVIK: Menda res.

PRIMOŽ: Preveč. Možatost tudi ni tisto, kar ti misliš. Možati ljudje so menda že lahko tudi popustljivi. (*Živčno zalista po knjigi.*) Sicer pa: študiral bi rad.

LUDVIK: Žal si ti samo popustljiv.

PRIMOŽ: Ti pa žal ne boš uvidel, da smo pravzaprav ljudje.

LUDVIK: Jaz se samo vse bolj resno sprašujem: smo ali nismo.

PRIMOŽ: A nikdar ne boš uvidel, da si lahko privoščimo še kaj več od zlobe. Da imamo besedo in da se vsaj včasih lahko sporazumemo. Ti nikdar ne boš nikomur voljan storiti nobenega veselja.

LUDVIK: Najbrž res. Ne najdem se in ne najdem: vse, kar ljudi spravlja v veselje, mene največkrat samo razjezi.

PRIMOŽ: Tebe. Tebe! Čemu zato še jaz ne bi smel biti nikogar vesel?!

LUDVIK: Koga? Helene?

PRIMOŽ: Helene. Tudi Helene, če že hočeš.

LUDVIK (*tehtno*): Nje že zato ne, ker ni nič kaj razveseljiva. Ne rečem, ima svoje zunanje kvalitete, ampak niti teh toliko, da bi bila vredna tolikih skrbi. Helena sem, Helena tja! Ti z njo sploh ne znaš več nehati!

PRIMOŽ: Ne znam. Meni se namreč dekle malce smili. S tole svojo navidezno malomarnostjo mi pač ne moreš utajiti tiste zmagoslavne zavesti, da si jo ujel. Če pa pomislim, da je nasedla tvoji brezbriznosti in surovosti, vidim, da je zares neogljenjena.

LUDVIK: Kdo pa pravi, da sem jo ujel? Kdo pa pravi, da je nasedla?

PRIMOŽ: Nobeden. Ampak česa drugega si ne morem predstavljati. Seveda: kolikor tudi ta tvoja zmagoslavna zavest ni samo poza.

LUDVIK: Že vidim, da si na tem področju zelo neizkušen. Pravi zelenec. Naravnost bolestne predstave imaš. (*Z zlobno zaupljivostjo*): Menda te celo boli, kadar si predstavljaš, kako midva poskočiva. Razvrat, kaj?!

PRIMOŽ: Nisem še tako natančno razmišljal o tem.

LUDVIK: Dekle se ti torej samo smili. To pa?

PRIMOŽ: To pa.

LUDVIK: No, niti najmanj ne dvomim: s tako plemenitimi nagibi jo boš zanesljivo osvojil. Jaz sem zanjo samo epizoda in vsa ta tvoja skrb je neutemeljena.

PRIMOŽ: Nobenih skrbi nimam z njo. Samo čudim se, kako da se je navadila nate.

LUDVIK: Navadila?!

PRIMOŽ: Kaj drugega kot navadila se nate prav gotovo ni.

LUDVIK: Glej no! Ti je morda celo povedala, česa vsega se je navadila? Tebi, ki si razpletel v njej tisto zapleteno žensko dušo, za katero sem jaz v resnih dvomih, če jo sploh ima. Ne more pozabiti mojih kocinastih prsi ali se je tako močno navezala na mojo revščino? Eno in drugo je mogoče.

PRIMOŽ: Prej bi rekel, da ne more pozabiti tvojih kocinastih prsi. *(Še bolj odrezavo)*: Zdaj pa me pusti, da se učim!

LUDVIK: Ne razburjaj se vendar! Po drugi plati ni vse tako črno: vidva sta pravzaprav kot nalašč za skupaj. Med sinom bivšega hotelirja in hčerko visokega delovnega inšpektorja ni tako občutne razlike. Oba sodita v ozki krog ljudi z vzgojo. Vse, kar bi utegnilo biti narobe, je edino to, da je danes tvoj oče upokojenec brez pokojnine, gospod delovni inšpektor pa je na pohodu k visoki pokojnini.

PRIMOŽ *(si zakrije ušesa in se še globlje skloni nad knjigo)*: Jaz se učim.

LUDVIK: Čakaj, tole malo zlobe mi boš že dovolil. *(Na ves glas)*: Nič ne tajim: nikdar nisem bil ravnodušen, kadar je komu brez posebnega truda padla sekira v med, ti pa se s Heleno čisto po nedolžnem vračaš v svoj veliki svet. Po svojih lastnih izkušnjah ti zagotavljam, da so tudi bodočemu tastu ljuba izročila tvojega nesrečnega očeta. Res da gospod delovni inšpektor preveč potuje, da mu ne bi na službenem potovanju postalo kdaj dolgčas in da se ne bi vlegel s kakšno kurbo, ampak to še ne pomeni, da mu družinska sreča ni ljuba. Na vsake toliko svojo hčer odločneje posvari pred tipi, kakšen sem jaz, in preden se odpravi od doma, vsakokrat globoko skloni čelo v poljub. Le verjemi: sreča njegove družine mu je naravnost sveta in prav pridno po malem vlači na kup. *(Še glasneje)*: Jaz se na tvojem mestu ne bi nič oziral, nič obotavljal: z veseljem bi bil nekaj časa poskusni zajček njegove hčere.

PRIMOŽ *(vstane izza mize in napeto postoji proti Ludviku)*: Ti, včasih v svoji nesramnosti ne poznaš meje!

LUDVIK: Samo potrpeti je treba. Ampak toliko ti še vseeno lahko rečem: punca je navajena pravega moškega in bi morala imeti zate prekleto dober želodec. Če bi okoli mene lazil tako slinast in pohleven, bi te kaj hitro z nogo...

PRIMOŽ: Morda le nisem tako pohleven, kot misliš. Vsaj zmerom ne.

LUDVIK *(obstane in Primoža zviška pozorneje premeri od nog do glave)*: Bi rekel, da ne. Najbrž si kar tipičen primerek svojega razreda. Nikoli nimaš poguma, da bi napadel, zato pa si v obrambi surovejši od napadaleca.

(Prezirljivo mu obrne hrbet, napravi še nekaj nepomirljivih korakov, poklekne na posteljo in se zagleda skozi okno. Primož napeto gleda za njim, kakor da se zanj še ni vse končalo, nato se premaga, pomiri in sede. Zalista po papirjih in se skuša poglobiti v učenje, toda zdaj se kot zanalašč ne more več zbrati, tako da v nenadni ihti pograbi papirje in se z njimi požene v hodnik. Helena stoji v vratih in kadi, toda Primož je sprva niti ne opazi, temveč se nemirno sprehodi. Naposled se domala zaleti vanjo, obstane in razburjeno zausti, vendar ga dekle domala isti hip prekine.)

HELENA *(zapoje)*: Slišala sem! Vse sem slišala.

PRIMOŽ: No, potlej tako več.

HELENA *(zapoje)*: Ničesar ne vem. *(Pobere list papirja, ki je fantu v razburjenosti ušel iz rok, lahkotno pristopi k njemu in se prav tako lahkotno umakne nazaj na prag. Čez nekaj časa, ko se Primož že znova sprehodi)*: Pa dajta, pobijta se že enkrat. Tole že zdavnaj ni več zanimivo! Kaj sploh hočeta?! Pobijta se ali pa prenehajta.

PRIMOŽ: Saj... Ampak jaz ne zmorem ne enega ne drugega.

HELENA: O, vem, vem. Nobeden ne zmore: ne ti ne on. Pobila se že nikdar ne bosta. Nimata tega namena. Ti rajši malo prej popustiš, Ludvik rajši malo prej odneha. Tako nekako, ne? Pravzaprav se samo izživiljata. Seveda! Sicer bi bilo že vse v črepinjah.

PRIMOŽ: Jaz nič ne popuščam, ampak odpuščam. *(Obupano)*: In prav to je tisto najslabše! Že zdavnaj namreč ne morem niti malenkosti več odpustiti. Nekje v meni se vozla: odpuščanje je samo še večja zamera.

HELENA: Zakaj pa potem ne prenehata? Prenehajta! Premagajta se meni na ljubo! To vaju bo sicer nekaj stalo, ampak vsaj jaz vaju bom vesela: če že nič drugega, bom lahko malo dlje spala. Prav rada spim. Povrh tega sta zdaj že naravnost smešna, oba. Ne prideta in ne prideta do konca. Zmerjata se in zmerjata, ampak nikdar toliko, da bi obveljala tvoja ali njegova.

PRIMOŽ *(spet razburjeno zakorači)*: Jaz že ne vem več, kaj naj storim! Kako naj se vedem!

HELENA: Veš kaj?! Ne jemlji vsega zares. Jaz že vem: tale Ludvikova jeza je kar tako nekaj. Toliko, da gre iz njega. Treba ga je samo preslišati, treba je počakati, da se izkriči, potem je krotek fantek. Jaz že vem. *(Po krajšem, razmišljenem preudarku)*: Je pa tudi res, da se ti potem lahko še najbolj priskuti. S krotkostjo, mislim. Meni že.

PRIMOŽ: Razumem. Pa kaj, ko mu neprestano odpuščam in vse bolj natanko čutim, da mu nisem še ničesar odpustil!

HELENA: Počakaj, potrpi in boš videl. Jaz že vem, kako se bo končalo. Končalo se bo tako, da ti bo ves onemogel položil glavo v naročje. Boš videl! Le verjemi, toliko ga že poznam.

PRIMOŽ (*se z odporom obrne stran*): Tega ne bi prenesel.

HELENA: Tudi jaz tega ne maram.

PRIMOŽ: Tega res ne bi prenesel.

HELENA: Potem se pa pobijta. Samo čimprej, da bo že enkrat mir pred vama. (*Zapleše.*) Jaz pa si navijem kakšno ploščo, da vaju ne bom slišala.

(Odorže še ogorek in se poskočno zgubi čez prag. Primož znova zausti in stopi za njo, toda pred zaprtimi vrati zastane in nedomiselno postoji, nakar preloži papirje iz roke v roko in se obrne nazaj v svojo sobo. Ludvik še vedno kleči na postelji in zamaknjeno gleda skozi okno. Primož se zadržano spusti za mizo. Po daljšem premolku se oglasi Ludvik, kakor da se ni nič zgodilo.)

LUDVIK: Si že kdaj gledal skozi okno?

PRIMOŽ (*obotavljivo*): Skozi okno? Saj me ne pustiš zraven.

LUDVIK: Seveda: ob tvoji skrbi za svež zrak bi moral vse svoje življenje prebiti z vato v ušesih. Torej nisi?

PRIMOŽ: Nisem.

LUDVIK: No, vseeno... Spodaj je tiskarniško dvorišče, to veš.

PRIMOŽ: Vem.

LUDVIK: Zanimivo! Sredi dvorišča stoji zvrhano poln kamion časopisnega papirja. Že včeraj je stal in še zdaj stoji in čaka, kdaj se bo papir kar sam od sebe prevalil po podstavku. Delavci stojijo pod napuščem in kadijo.

PRIMOŽ: No?

LUDVIK: To je vse.

PRIMOŽ: Ne vem, kaj je v tem zanimivega!?

LUDVIK: Še precej. Tega namreč niso krivi delavci. Tega je krivo delo. (*Čez čas, ne da bi se ozrl*): Vidim pa tudi mačke.

PRIMOŽ (*z nezaupanjem*): Mačke?

LUDVIK: Mačke, da, mačke. (*Gleda in čez čas nadaljuje*): Najprej so poplesavale po dvorišču in prežale na miši. Zdaj so se potepale na teraso tiskarniške menze in se plazijo okrog kuhinje. Skratka: najprej so lovile miši, zdaj se plazijo okrog kuhinje. Potem — brž ko se bodo nažrle — bodo zadremale na soncu. To je vse, kar lahko počno — in to tudi delajo. Zanimivo! Ne boš rekel, da ne! Zvestejše so si od naju.

PRIMOŽ (*se naveličano obrne od Ludvika, pobrska med svojimi tipkopisi in pogleda še na zapestno uro*): Sedem bo. Iti boš moral.

LUDVIK (*razdraženo*): Vem, vem: iti moram. Nikar me ne priganjaj! (*Vstane, nato se kljubovalno vrže nazaj na posteljo in obleži.*) Iti! Iti! (*Si pobito prikima in, ne da bi vstal*): Tole je že moja tretja ali celo četrta služba in že čutim, da tudi tu ne bom ostal dolgo. Delal sem v tajništvu Kartonažne tovarne, bil sem arhivar v časopisnem podjetju, računovodja v Oljarni... Menjal sem štiri ali celo pet služb, a niti pri najboljši volji ne vem, če sem sploh kdaj kaj delal. Prelagal sem papir z ene police na drugo, računal sem odstotke, izrezoval in lepil sem članke, polnil črnilnike...

PRIMOŽ: Jaz ti ne morem pomagati. Ko bi bil...

LUDVIK (*ga prekine*): Nate se niti ne zanašam!

PRIMOŽ: Ko bi bil ostal v prvi službi, v tajništvu Kartonažne tovarne...

LUDVIK: Bi danes že imel spodobno stanovanje... Vem, tudi to vem. Imel bi še ženo, otroke...

PRIMOŽ: Tudi to. Imel bi ženo, otroke...

LUDVIK: Katero? Samo to mi povej: Heleno ali kakšno drugo?

PRIMOŽ: To ali kakšno drugo. Vseeno. Imel bi svoj prvi pristnejši stik z ljudmi.

LUDVIK: Vprašal sem te: to ali kakšno drugo?

PRIMOŽ: Dobro, denimo, da bi imel Heleno.

LUDVIK: No, potem, se najprej pogovoriva o njej. (*Cinično*): Punca kar gori od želje, da bi svoje življenje zastavila zame! (*Resneje*): Odkar sva prvič legla, si še ni opomogla od strahu, da bi to zvedel očka. Strah jo je celo mojega poželenja, ker noče biti kriva niti najmanjše nerazsodnosti na tem svetu. Razen svoje, seveda. Toliko o njej. Že Helena ni voljua zastaviti za svojega zakonskega tovariša niti obarvanega lasu. (*Cinično*): Zakonsko idilo prepuščam tebi.

PRIMOŽ: To ni idila. Zame je to zveza s človekom, ki tudi tebi ne bi škodila.

LUDVIK: Ne bi. Pehal bi se za denarjem, jedel bi trikrat na dan in poslušal radio, pestoval otroke, igral tarok in spal z ženo. (*Resneje*): To družinsko idilo — pravim — prepuščam tebi.

PRIMOŽ: To ni nobena idila, sem rekel.

LUDVIK: Kaj pa? Ugodje in mir! Praktičen konec! Imam že rajši zaletavost.

PRIMOŽ: Vem. A nazadnje se boš le moral urediti in zaživeti po vesti.

LUDVIK: Nazadnje niti ne rečem. Navsezadnje! Za zdaj pa si še nisem vzel pravice, da bi človeka zato, ker mi je pač pri srcu, zadržal ob sebi. Toliko poštenosti in odgovornosti še zmerom čutim.

PRIMOŽ: Rajši povej po pravici: žene te je strah. Ti se rajši vse-vprek zaletavaš v ljudi, da med njimi in sabo ohranjaš prepad. Ločuješ jih po razredih, po prepričanju in po spolu, da jih imaš čimdlje od sebe. Najjasnejši dokaz za to je Helena. Zame pa je žena človek, najresničnejši človek, s katerim ostaneš v neusmiljeni zvezi še dolgo potem, ko te je minilo pravo veselje do njega. Tega, resničnega človeka, pa te je strah.

LUDVIK: Imaš prav. Laže je ohraniti prepad, kakor pa se človeku približati, spoznati vso njegovo revščino in ohraniti spoštovanje, ki si mu ga — ne vem, zakaj — vendar dolžan. Ne samo laže, tudi pravičneje je. Rajši se znašam nad vsemi, ko da bi si poiskal neko privrženo bitje in mu s svojim malodušnim življenjem ob njem zatrjeval, da je dvakrat prečrtana ničla. K sreči nikogar nimam toliko rad.

PRIMOŽ: Zato pa marsikoga sovražiš. In to je isto.

LUDVIK: Isto?!

PRIMOŽ: Isto. In ne govori mi o ljubezni in sovraštvu, ker se pred enim in drugim zgrozim. Ljubezen je prav takšna, če ne še večja slepota od sovraštva. (Čez čas): Preveč dobro vem, kako ljubezen zapira ljudi v svoj ozki krog. Zaljubljeno bitje je bil tudi moj oči. Ves njegov svet sva bila midva z materjo, vsa njegova skrb — spet samo midva. Že ob materinem najmanjšem prehladu je bil ves nesrečen, medtem pa bi mu lahko pomrli vsi hotelski gostje in bi bil samo začuden. Ne gre toliko za ljubezen, kolikor za to, da jo preboliš.

LUDVIK: Si jo ti že prebolel?

PRIMOŽ: Nisem. Ko bi jo le mogel! Tako ni vse skupaj nič: vsakdo bo bil dolžan živeti z vsakim, ljubezen pa to izključuje. Ljubezen izbira. (Po krajšem, krčevitem preudarku): Mar nič ne čutiš?! Živimo v nevzdržno površnih odnosih: ljubimo se, dokler se ljubimo, sovražimo se, dokler se sovražimo, potlej pa se obračamo vsaksebi. Čar in slepota! To ni nič. Važno je potlej, ko postane človek spet tak, kakršen je sicer: gol in prazen, tako rekoč brez barve, brez vonja in brez okusa. Brez čara. Tega je treba prevzeti nase.

LUDVIK: Torej gre za odgovornost?!

PRIMOŽ: Za težjo, odgovornejšo pot gre.

LUDVIK: No, zato tudi vztrajam pri svojem. Vseh ljudi tako in tako ne moreš imeti rad, ljubiš lahko samo nekatere in še te samo v primeru, da druge sovražiš. Jaz torej sovražim in čutim, da je to največ, kar sploh lahko doživim: tisto malo krivde in tesnobe. Več že ne morem sprejeti nase.

PRIMOŽ: Motiš se, prijatelj. Ti si rajši krivičen do vseh kakor pravičen do enega samega. To pa zato, ker je ta pravičnost zahtevnejša.

LUDVIK: Prijatelj?! Kakšen prijatelj?!

PRIMOŽ: Mar sem spet rekel?!

LUDVIK: Spet. Proti vsem svojim načelom se vedno znova spuščam v ljubezen. Kakšen prijatelj, te vprašam? Kdo? Čigav? Odkar sem vstal, ti kažem zobe. Tebi kratko in malo ni mogoče do živega. Prijatelj, ne res?!

PRIMOŽ (*utrujeno in obupano*): Ušlo mi je spet. Rekel sem prijatelj in nisem mislil tega.

LUDVIK: Zdaj res ne vem, kaj naj ti še storim, da boš vedel, da nisva prijatelja. (*Se zamisli in čez čas*): Si bil pri vojakih?

PRIMOŽ: Kaj boš zdaj s tem?

LUDVIK: Nič. Vprašam te: si bil pri vojakih?

PRIMOŽ: Sem.

LUDVIK: In jaz? Sem ti poslal kdaj kakšen dinar?

PRIMOŽ: Nisi. Najbrž še sam nisi imel.

LUDVIK: Imel sem. Zmerom imam toliko, da lahko prijatelju kupim zavojček cigaret, ampak ti — poglej! — mi nisi prišel na misel.

PRIMOŽ: Se me pač nisi spomnil.

LUDVIK: Aha, to je tisto: nisem. A zdajle, ko te gledam, se te nemara spominjam? Tudi zdaj nimaš niti najnujnejšega in jaz kar plamtim od darežljivosti, ne res? (*Cinično*): Hočeš morda stotak?

PRIMOŽ: Ne, hvala. Obdrži ga zase.

LUDVIK: Torej nočes?

PRIMOŽ: Nočem. Tudi ko bi mi bil kaj poslal, ne bi bil vzел.

LUDVIK: Aha, saj prav to je tisto! Tebi se zdi za malo, da bi vzel pomoč od človeka, ki bi bil lahko v drugačnih okoliščinah tvoja cenena delovna sila. Med prijatelji — to menda veš — pa pomoč ni očitak.

PRIMOŽ: Sam praviš, da nisva prijatelja. In res nisva, ker meni prijateljstvo ni potrebno.

LUDVIK: Ampak nekaj vseeno sva, nekaj že morava biti...

PRIMOŽ: Človeka sva. Živiva skupaj. To in nič drugega. Ti si pravzaprav tisti, ki po vsej sili vpletaš med naju še ljubezen in sovraštvo, ki ne zdržiš brez tega. Jaz ne živim tako nagonsko, meni tak stik ni potreben. Jaz lahko s tabo živim že zato, ker si pač človek.

LUDVIK: No, dobro. Zastran mene sva lahko tudi človeka.

PRIMOŽ: Seveda, tebi je vseeno. Zate se s tem nič ne spremeni. Jaz bom zate slej ko prej spet sovražnik ali prijatelj. Ampak tak, kakršen si, se boš moral slej ko prej opogumiti, da boš brez predsodkov sovražil tudi prijatelje. (*Vstane.*) Obril se bom.

(*Vključi kuhalnik in postavi nanj lonček z vodo. Ludvik si nepotešeno odreže kosček kruha in si ga zmaši v usta, nato leže nazaj na posteljo.*)

LUDVIK (*s polnimi usti*): Seveda: topla voda! Kaj, ko bi mi napravil veselje in se obril na suho?!

PRIMOŽ: Prav tako ne bi bilo napak, ko bi se ti spet enkrat umil.

LUDVIK: Prepozno. Saj veš: za mano je obdobje krepkega popivanja. Takrat sem se znebil precej nepotrebnih navad in tako se zdaj — na primer — ne umivam več tako pogosto. Smrdim?

PRIMOŽ: Še ne, ampak ne bo dolgo...

LUDVIK: To me naravnost veseli. Če mi verjameš ali ne, naravnost uživam, ko se takole počasi in zanesljivo navzemam neprijetnega duha. Nekega lepega dne se bom do kraja usmradil in takrat — ni vrag — bo smrdelo tudi drugim.

(Premoti ga trkanje na vrata. Čez prag zakorači Helena in prostodušno zapoje.)

HELENA: Dobro jutro, fanta, če sta za kratko premirje.

PRIMOŽ (*začudeno in zadržano*): Dobro jutro.

HELENA: Priznajta! Prav gotovo sta že mislila, da me sploh ni več med živimi. Mislila sta, da me sploh več ne bo. Ne?

PRIMOŽ (*še bolj začudeno*): Zakaj?! Slišal sem te že na stopnišču...

HELENA (*ga prekine*): Dobro, da me nisi videl! Bila sem vsa v strahu, da se ne spotaknem in padem. Imela sem polne roke gramofonskih plošč. To bi bilo žvenketanja! Polne roke gramofonskih plošč! (*Mirneje*): Hotela sem jih že naviti, pa nisem vedela, da sta že pokonci.

PRIMOŽ (*z očitkom*): Helena!

HELENA: Tokrat mi je očka poslal same izbrane: Pat Boone, Peter Kraus, Domenico Modugno, Paul Anka, Louis Prima... Pridobitev! Ti lahko prevpijejo vsak prepir. In še nekaj! Sail along silvery moon!

PRIMOŽ: Kako?

HELENA: Sail along silvery moon. Tako se reče. Se ne reče tako?

PRIMOŽ: Se.

HELENA: Sail along silvery moon! To res morata slišati.

PRIMOŽ: Pusti zdaj plošče! Jih boš že zavrtela, ko bo čas.

HELENA: Zato sem tudi prišla. Zakaj pa misliš, da sem prišla? Rada bi že navila, pa nimam razdelilca. (*Ludviku*): Boš stopil do hišnika?

LUDVIK (*začudeno*): Kdo?! Jaz?!

PRIMOŽ: Jaz bom stopil, samo ne sprenevedaj se več!

HELENA: Kdo? A jaz?!

PRIMOŽ: Ti, da.

HELENA: Jaz da se sprenevedam?!

PRIMOŽ: Sprenevedaš se, zato te prosim, nehaj! Ne govori, ko da nisi nič slišala, ko da se danes sploh še nisva videla! Nočem, da bi tale tule mislil, da mu kujeva kakšno zaroto.

HELENA: Kdo? (*Pokaže na Ludvika*): A on?

LUDVIK: Jaz. Da, jaz!

HELENA (*se od Ludvika ozre po Primožu in se namrgodeno spre-
hodi po sobi*): A tako! Vidva mislita, da se sprenevedam. To mislita, ne? Prav nič se ne sprenevedam, da vesta! Še na misel mi ne pride, da bi kar koli tajila. Stala sem v hodniku in sem poslušala. Pa kaj potlej, če sem stala in poslušala?! Nič. To je toliko, ko da nisem nič slišala. Jaz se kratko in malo ne bom mešala. Jaz bom z vsakim po svoje. Toliko, da vesta! (*Obstane pred Ludvikom in se zagleda naravnost vanj*): Toliko, da veš tudi ti!

LUDVIK (*sprenevedavo*): Koliko?

PRIMOŽ (*je v očitni zadregi. Najprej se nekajkrat nadložno prestopi, potem zakorači proti vratom*): K hišniku stopim in vzamem še časopis. (*Zgubi se v hodnik, medtem ko se Helena jezljivo obrne od Lud-
vika in se prestopi po sobi. Ludvik se kot zanalašč niti ne zgane. Iz kljubovalnosti se tudi Helena prestopa, ko da ji ga sploh ni
več mar. Dekle se obrača prisiljeno in mimogrede otipuje pred-
mete, ki bi ji sicer sploh ne prišli na misel.*)

LUDVIK: No, zdaj pa že lahko prideš in me poljubiš.

HELENA: Poljubim?

LUDVIK: Prideš in me poljubiš.

HELENA: Že spet? Saj si maloprej rekel, da sva se poljubljala še sinoči. (*Jezljivo*): Lažnivec! Že najmanj štirinajst dni se nisva.

LUDVIK: Že najmanj štirinajst dni! Kaj pa potlej še čakaš! Potlej že lahko spet prideš.

HELENA: Že, ampak ne bom. Nikar ne misli, da bom. S temle svojim razgrajanjem se mi nisi prav nič prikupil. Polna ušesa te imam, nič drugega. Že vse jutro kričiš, že vse jutro mahaš in otepaš, da bi te videla in slišala vsa hiša. Pravemu fantu tega ni treba. Jaz že vem: tole tvoje razgrajanje je bolj babje.

LUDVIK: No, zdaj pa že res lahko prideš. Red je red.

HELENA: Pa ne bom.

LUDVIK: Doslej — kolikor vem — si se rada poljubljala. Pa ne, da si zdaj opustila še to svojo lepo navado?!

HELENA: Nisem. Tudi nisem rekla, da se ne poljubljam več rada. Rekla sem, da se nočem več s tabo. To sem rekla.

LUDVIK: Še pred kratkim si se želela prav z mano. Zdaj pa res vidim, da bom moral prav vstati, da boš prišla. (*Vstane, postoji in obo-
taoljivo sede nazaj na posteljo.*) Seveda, kolikor ti očka z gramofonskimi ploščami ni poslal še kakšnega posebnega svarila. Potlej rajši kar sedem. Ne bom kaj dosti prikrajšan: poljubljati se nikdar nisi znala kaj prida.

HELENA: A jaz? O, jaz se že znam. (*Umakne se na prag in s praga jezikavo*): Jaz že, ampak pri tem je precej odvisno tudi od fanta.

(*Iz previdnosti skoči v hodnik in obstane v temi. Čez čas se s stopnišča prikaže Primož z razdelilcem in časopisom. Helena ga pričaka molče, nato mu odpre vrata v svojo sobo in vstopi za njim. Primož odvrže časopis na kavč, počene h glasbeni omarici in si da opraviti z razdelilcem. Potem vzame eno izmed plošč.*)

PRIMOŽ: Tale?

HELENA (*prikima in se otrese nejevolje*): Drugič pa se nikar ne zgubi, dokler je kaj narobe. Jaz prav gotovo ne bom nič uredila, da veš! Vse, kar imata, bosta poravnala kar sama med sabo. Poleg tega na vsake toliko odpri okno. Tako imata zakajeno, da nisem zdržala.

PRIMOŽ: Oprosti. Jaz pač mislim, da si želita biti kdaj pa kdaj tudi za kakšen hip sama.

HELENA: Midva?! Sama?! Prav nič mi ni do tega, da veš! Če le more, se s svojim jezikom spravi tudi nadme. To mi je bilo vseč samo od začetka. (*Čez čas, še nejevoljneje*): Kako sploh moreš reči: sama! In midva! Vidva začneta že navsezgodaj in pred nikomer več ne znata nehati. Tudi pred mano ne. V temle podstrešju je povsod samo vajin prepir. Vidva in spet vidva!

PRIMOŽ: In zaradi tega se bova zdaj prepirala še midva?!

(*Helena mu odrezavo iztrga iz rok ploščo in počene h glasbeni omarici. Ko se oglasio prvi zvoki Sail along silvery moon, pobere Primož časopis in z zvitim časopisom v rokah sede na rob kavča. Heleno ritem v hipu prevzame, da napravi nekaj plesnih korakov, nato pa se tudi sama spusti na kavč, vendar že zadržano in čimdlje od fanta. Tako nekaj časa oba molče poslušata. Primož pogleduje proti vratom, kjer bi se utegnil prikazati še Ludvik, ko se suho oglasi Helena.*)

HELENA: Všeč?

PRIMOŽ: Je. A — resnici na ljubo — nisem poslušal prav preveč zbrano. Ves čas mislim, kako in s čim se ti človek ne bi zameril.

HELENA: A meni? Potem nič ne tuhtaj! To se ti ne bo posrečilo. (*Čez čas*): Pa ne zaradi mene, ampak ti sam si tak. Jaz sem zadovoljna, da je fant z mano naiven in vesel. Morda še malce površen, tak, da mu pravzaprav nisem kaj dosti potrebna. Enkrat sem ga že srečala. Takega. Nalival me je z likerjem, da bi me opijanil, ko si niti sama nisem želela biti trezna.

PRIMOŽ (*z očitkom*): Helena!

HELENA (*sprenevedavo*): Da.

PRIMOŽ: Kaj res nikdar ne moreš biti vsaj za spoznanje resnejša?!

HELENA: Najbrž res ne.

PRIMOŽ: A zakaj ne?

HELENA: Najbrž zato, ker ti nisi z mano niti naiven niti vesel. Zato, ker čutim, da me imaš rad, a tega — te resnosti — ne prenesem.

PRIMOŽ (*zmedeno*): Kako?!

HELENA: Tako.

PRIMOŽ: Kako? Nikoli ti nisem nič rekel!

HELENA: Pa vendar vem. (*Čez čas, po mučnem premolku*): No, kaj pa imam od te tvoje resnosti? Nič. Vsak hip te lahko prizadenem. Tebe. Ludvika. Ne vem še koga! (*Natak njeno obrne glavo od njega*): Samo pogledam te in že vidim, da nisi srečen. Nekaj mi očitaš. No, si srečen? Nisi.

PRIMOŽ: Meniva se lahko kljub temu resneje.

HELENA: Zdaj se že morava. (*Čez čas, jezljivo*): Saj prav zato, vidiš! Zdaj mi niti ne kaže več drugega. Kaže, da moram biti tudi sama resna, čeprav mi še niti malo ni do tega. Ampak jaz že vem, kako bom.

PRIMOŽ: Kako?

HELENA: Jaz že vem. Preudarno.

PRIMOŽ: Preudarno?

HELENA: Da. (*Nato, na Primožev nejeveren pogled*): Kaj me gledaš?! Kamor koli se ozrem — dedec! Resnost! Odločila se bom torej za enega, da bom imela pred ostalimi mir. Naj se potem on ukvarja z njimi. Jaz se že ne bom več.

PRIMOŽ: Kdo?

HELENA: Tisti, za katerega se bom odločila.

PRIMOŽ: Tako torej?

HELENA: Tako. Preudarno. Tudi z vama.

PRIMOŽ: Naju kar pusti! Z nama ne bo nič.

HELENA: Zakaj? Saj me ima tudi Ludvik rad. Me nima več?!

PRIMOŽ: Še. Menda še, ampak njega že ne boš dobila za kaj takega. Ti hočeš imeti stražnika, ne fanta. Te svoje namere že ne boš speljala niti z njim niti z mano.

HELENA: Čemu ne?

PRIMOŽ: Zato, ker je to pravzaprav tvoja stvar. (*Z očitkom*): Ne boš vendar vse svoje odgovornosti prepustila drugim!

HELENA: Kaj misliš, da tega ne smem? To že smem. Če me vidva nadlegujeta s svojo ljubeznijo, potem tudi jaz lahko kaj svojega naprtim drugim. Ne?

PRIMOŽ (*prizadeto*): Kaj neki boš, če ne boš živela niti s svojimi nadlogami?!

HELENA: Bom že kako. Jaz bom že kako. (*Vstane in se odpravi h glasbeni omarici.*) Veš kaj! Še enkrat bom navila. (*Vključi gramofon in se lahkotno, v ritmu plesnega koraka približa Primožu in pred njim vabljivo zapleše.*)

PRIMOŽ: Ne koketiraj!

HELENA: Zaplešiva malo! (*Se zavrti in zapoje*): Sail along silvery moon...

PRIMOŽ: Ne koketiraj, ti pravim!

HELENA (*obstane*): Kdo pa koketira?!

PRIMOŽ: Ti.

HELENA (*užaljeno sede nazaj na kavč*): Že vidim: ti si preveč pre-mišljen, da bi me objel.

PRIMOŽ: Premišljen? Kaj pa pravzaprav hočeš? Dva naenkrat?!

HELENA: Nič nočem. Mislila sem, da sem ti všeč.

PRIMOŽ: Saj si mi. Pa kaj potlej? Naj zato vstanem in te začnem poljubljati? Všeč si tudi Ludviku in — kot praviš — še marsikomu. Naj te zato objemamo kar drug za drugim. Ne, tega pa res ne. (*Ironično*): Veš, danes je človek tako in tako povsod nadomestljiv. Nikjer in nikdar ne zahtevajo ravno mene, nikjer in nikdar ni nujno, da sem ravno jaz. Zmerom in povsod je lahko tudi kdo drug, zato pa vsaj tebi nočem biti kdor koli. Ob tebi — kadar bom že vstal — hočem biti nenadomestljiv.

HELENA (*prikrajšano*): Ti vse tako resno!

PRIMOŽ: Samo toliko, da veš. Sicer lahko zastran mene nadaljujeva tudi tako, kot sva začela.

HELENA: Jaz že rajši vidim, da nadaljujeva.

PRIMOŽ: Pa dajva. Meni je vseeno.

HELENA (*se zamisli in čez čas, tehtno*): Veš, svojčas je bilo z mano enostavneje. Ko sem srečala fanta, sem ga peljala domov. Tam sem ga predstavila materi in je bilo vse v redu.

PRIMOŽ (*jo prekine z očitkom*): Helena!

HELENA: Pri priči je bilo vse v redu.

PRIMOŽ: Helena!

HELENA: Nadaljujeva, ne? Rekla sva, da nadaljujeva. Kaj nisva rekla, da nadaljujeva?! (*Umolkne in fanta pogleda, ko da zahteva, da se ta trenutek znova odloči. Molk potraja, potem dekle vpraša*): Naj nadaljujem? Tako in tako še nisem končala.

PRIMOŽ (*malodušno*): Nadaljuj!

HELENA: Veš, mati je bila vsakega fanta vesela. Jaz doma skoraj da nisem več prišla do besede. Ne rečem, včasih se je kdo vžgal zame, ampak takrat to ni bilo hudo: mati je imela vse lepo zapisane. Vse je ohranila v najlepšem spominu. Še zdaj, kadar koli pridem domov, me

sprašuje: Kaj pa Tone Ulamec? Je že doštudiral? Pa Julij Prek? Ima še zmerom tisto? Pa Milan Kumer? Jaz jih lahko mirne duše pozabim, ne?

PRIMOŽ: Kaj pa je k temu rekel oče?

HELENA: K čemu? K tem fantom?

PRIMOŽ: K tem fantom, ki so zahajali v hišo.

HELENA: On? On se je smejal. Prej, ko sem bila še doma, je rad rekel, da si skoraj ne upa več domov. Zmerom me je strah, je rekel, da bom nad hišnimi vrati naletel na rdečo luč.

PRIMOŽ: Na rdečo luč?!

HELENA: Da, tako v šali ... Ampak ne zaradi mene. Zaradi matere. Razumeš?

PRIMOŽ: Razumem. A zdaj vseeno nehaj!

HELENA: Zakaj?

PRIMOŽ: Zato. S tem svojim pripovedovanjem me načenjaš še tam, kjer sem najbolj cel. Vsiljuješ mi nezaupanje, previdnost ...

HELENA: Jaz že nisem mislila nič takega. Pripovedovala sem.

PRIMOŽ: V redu. Potem samo nehaj!

HELENA (*prikrajšano*): Ah, prav prijetno je že bilo. (*Čez čas, z ihto*): Ti pa vedno vse pokvariš. Nikdar mi ne dovoliš, da bi se ob tebi razživela. Nikdar mi ne dovoliš, da bi se ob tebi počutila kaj bolj po žensko. Mar mi kdaj dovoliš? Nikdar! Nikdar mi ne privoščiš niti malo ... Kako bi rekla?!

PRIMOŽ: Neodgovornosti.

HELENA: Kako?

PRIMOŽ: Neodgovornosti.

HELENA: Da, neodgovornosti.

PRIMOŽ: Jaz ti jo že privoščim, ampak tole tvoje vedenje še zdaleč ni samo neodgovornost.

HELENA: Ni?! Kaj pa je še potlej?

PRIMOŽ: Samo neodgovornost že ne. Kako?! Saj vendar malone z vsako besedo zahtevaš, da bi za tvojo lahkomiselnost odgovarjali drugi. Ta tvoja neodgovornost je malo preveč preračunana.

HELENA: A tako?

PRIMOŽ: Tako, tako!

HELENA: Saj menda res. Prav taka sem. Ampak tudi takole, kot je s tabo, ni dobro. Misliš, da je dobro?

PRIMOŽ: (*zmigne z rameni*.)

HELENA: Ni. Kar poglej se! Ves čas se presedaš, mečkaš časopis in gledaš mimo mene. V vrata ali kam? Ves čas si nekam napet, tako da sploh ne vem, kako se boš razvozlal. (*Utrujeno, naveličano si preide z roko čez čelo*.) Ko da nekoga čakaš! Kaj vem, koga! Ko da te je strah!

PRIMOŽ: Strah?!

HELENA: Da, strah. Ludvika ali koga! Te morda ni strah?

PRIMOŽ: Ludvika?

HELENA: Kaj vem! Morda njega.

PRIMOŽ: Drži. Kar po resnici ti povem: bojim se ga. Ali pa se morda ob njem bojim samega sebe.

HELENA: Ne, res?

PRIMOŽ: Da, bojim.

HELENA: Zakaj pa to potlej prikrivaš! (*Si oddahne*): Meni je kar nekaj odleglo. Zdaj kar mislim, da se boš nazadnje le razvozlal.

PRIMOŽ: Ob živce me spravlja. Toliko hrupa ga spremlja, tako zajedljivo se vede in govori. Nikdar mu ne ustrežeš in vse, kar koli zineš, mu pride prav, da se znese nad tabo.

HELENA: Ne, res?!

PRIMOŽ: Povrh tega pa še čiki! Pa nož in kruh! Stalno morata biti na mizi. In ta njegova lakotnost! Na vsake toliko grizljaj! Ta lakotnost, ki nima nobene zveze z želodcem. Ta njegova želja, da bi grizel. Vseskozi imam občutek, da me bo vsak čas popadel z zobmi in da si za zdaj svojo popadljivost po malem teši s kruhom. Včasih me ima, da bi zgrabil za nož...

HELENA (*se zgrozi*): Ne?! Primož!

PRIMOŽ: Nič! Resno govorim. Včasih me ima, da bi ga siloma pripravil k pameti.

HELENA: Ti že ne. Ti menda že nisi tak.

PRIMOŽ: Kaj ti veš, prijatelj.

HELENA (*ga popravi*): Prijateljica.

PRIMOŽ: Ne prekinjaj me! Prijateljica ali kakor koli že!

HELENA: Ne zadiraj se vendar! Glej ga! Saj se naravnost zadiraš! (*Primož se zave, da se je spozabil in pretirano razburil, zato umolkne. Helena ga opazuje z začudenjem, ki se kaj kmalu sprevrže v nedognan smeh.*)

HELENA: Glej ga, glej! Pa ne, da se motim?!

PRIMOŽ: Se. To ti tudi hočem povedati: nisem čisto tak, kot misliš. Že res, z vsemi ljudmi sem prijazen, strpen, ampak ljudje mislijo, da za tem tiči nekaj drugega: nemoč, slabost... Močni ljudje pač menda niso prijazni.

HELENA: Močni? Niso. Močni ljudje so menda prizanesljivi.

PRIMOŽ: No, meni je že na obrazu zapisano, da sem tak. Imam dve ali tri poteze, ki vse razodenejo... Vsakdo me rad razžali. Bolj kot sem z ljudmi strpen, bolj kot se obračam navznoter, rajši me žaliijo. Potem to krivico prenašam in prenašam, a nazadnje, preden me pokoplje, se

že moram izkopati iz nje. *(Si kratko oddahne in doda):* Tako je bilo tudi v vojski. Vodnik me je ocenil po obrazu in je vseskozi stal nad mano. Zatrdno je bil prepričan, da mu nikdar ne bom odrekel poslušnosti, ampak meni je vseeno presedlo. Zgrabil sem ...

HELENA: Nisi.

PRIMOŽ: Sem. Žal, sem.

(Ludvik odpre vrata in pogleda po Primožu.)

LUDVIK: Jaz grem. Kaj pa ti? Voda vre. Se boš obril ali ne? Zdaj je pa že čas.

(Primož se dvigne. Ludvik — ne da bi privoščil pogled tudi Heleni — zapre vrata in odide, medtem ko Primož še postoji, nakar se spusti nazaj na kavč.)

PRIMOŽ: Da, obril se bom in bom šel.

HELENA: Kam?

PRIMOŽ: Že kam. V kino, na matinejo. Potem pa v knjižnico.

HELENA: Pa jaz? Mene ne boš vzel s sabo?

PRIMOŽ: Ne.

HELENA: Res ne?

PRIMOŽ: Res ne.

HELENA: Imaš prav. Vem, zakaj ne.

PRIMOŽ: Zakaj?

HELENA: Zato, ker tudi sama še ne bi smela s tabo. Ne? Ničesar mi še nisi obljubil, ničesar mi še nisi rekel. *(Čez čas):* Vem: ti mi še ne zaupaš. Ti misliš, da ti že spotoma lahko kakšno zagodem. Zato, ne, ker me dedci kar požirajo z očmi? *(Nato, prizadeto in prikrajšano):* No, zastran tega bi me vseeno lahko vzel s sabo. Vsaj v kino.

PRIMOŽ: Pa te ne bom. Zdaj že še ne. Jaz se prav gotovo ne bom na milost in nemilost prepustil tvoji muhavosti. *(Potem, s prizanesljivim nasmehom):* Rajši bom še malo počakal. Enkrat boš že drugačna.

HELENA: Kakšna? Odgovorna?

PRIMOŽ: Da, odgovorna. Zase in zame. A vsaj zase.

HELENA: Saj ... Morda si prav te odgovornosti želim. Ne lažem! Zares želim. Nekaj, za kar bi bila zares odgovorna. Ne pa tako kot doslej. Doslej sem bila ljudem pred očmi, nič drugega. Kot predmet! Kot tale kavč ali tvoja miza! Morda samo te odgovornosti ne maram.

PRIMOŽ: Sploh veš, kaj govoriš?

HELENA: Vem. Jaz že vem.

PRIMOŽ: No, jaz ti pravzaprav ničesar ne nalagam. A vse tako kaže, da se boš tudi ti morala enkrat odločiti in nekaj tvegati — z Ludvikom, z mano ali s kom drugim. Vse tako kaže, da se boš morala, sicer ti bo naklonjenost tvojih bližnjih vedno samo v nadlego.

HELENA: (*ga zavzeto gleda.*)

PRIMOŽ: Grem. Obril se bom najprej.

HELENA (*še v prejšnjih, nedognanih mislih*): To vem tudi sama. (*Vstane*): Ti pa kar greš. Kaj misliš, da bo zato kaj drugače? Misliš, da se bo že s tem kaj odločilo? Nič. Enkrat me boš že moral vzeti s sabo. Vsaj v kino.

PRIMOŽ: Enkrat že. Ampak odločitev je pravzaprav na tebi.

(Z A T E M N I T E V)

(Konec sledi.)

PESMI

Niko Grafenauer

MRTVA POKRAJINA

Opustelo drevje se je zgrbilo vase,
skrita žalost postilja v njem.

Zrak je molčečen
v višinah.

In svetel hlad rosi
z umirajočih zvezd v dolino, nad katero je noč
zložila svoja črna krila.

V votlih prsih dreves
so včasih gnezdile ščebetajoče ptice
in je bilo slišati
zelene činele, pošepetavanje listja
v vetru.

Kako so drhtela drobna srca žuželk,
kako so se razpredale koreninice hrepenenja v ljudeh
in njihove temne oči
je kakor srh
prešinjala pesem.

Ne pripovedujte ničesar o tem.
Dobro je. Ptice
se bodo vrnile v temnem valu
in drevje bo neopazno odložilo s sebe
beli vodeni blišč.

JUTRO POLPRETEKLEGA VČERA J

(Dvodejanka z odmorom ali brez odmora)

Marjan Rožanc

(Konec)

Primoževa in Ludvikova tesnejša soba.

(Primož pospravi brivski pribor in umakne še nekaj druge naplake, nato sede na posteljo in prelista časopis. Vstopi Ludvik, ki se brez besede diuje sprehodi, nakar sede za mizo in se spet razburjeno dvigne. Primož odvrže časopis in ostane)

PRIMOŽ: Kaj je spet narobe?

LUDVIK: Nič. Zamudil sem.

PRIMOŽ: Zamudil?! Smešno! Kolovratil si po sobi, še preden se je zdanilo.

LUDVIK: Kolovratil sem, seveda sem kolovratil! Vstal sem že ob štirih, prestavil sem dve ali tri reči in sem zlezel nazaj v posteljo. Zbudil sem se ob šestih, potem sem se malo pričkal in sem spet legel. In sem zamudil. *(Obstane in presenetljivo tankočutno)*: Ko bi bil moral na delo, mi je bilo toplo. Ves sem odrevenel. Tole je pravzaprav vse, sem menil, tale topla prevzetost telesa. Danes se prav gotovo ne bom več počutil tako prijetno. In sem lepo ležal. Zdaj pa stojim tule in se čisto natanko zavedam, da nikdar prej nisem bil tako nepodjeten.

PRIMOŽ: Dobro, zamudil... A čemu si se vrnil?

LUDVIK: Zato, ker so me spodili.

PRIMOŽ: Spodili?!

LUDVIK: Da, spodili. Oziroma sam sem šel. *(Čez čas, z novo sapo)*: Komaj sem prišel, sem že moral k tajniku. Stalno zamujate, je rekel, stalno nekaj besedičite in nič vam ni prav. Čujte, je rekel, kaj res ne morete biti vsaj malce lojalnejši državljani?

PRIMOŽ: Pa ti? V zrak?

LUDVIK: Jaz? Povedal se mu svoje. Lojalen državljani je zmerom figa. Figa je bil v nekronanem meščanskem svetu in je figa tudi danes. Lojalen državljani, kar pogledajte se, ste sami — in nobenega haska.

PRIMOŽ: Zato torej! Zdaj si predstavljam.

LUDVIK: Lojalen državljani! Si predstavljaš? *(Vzkipi)*: In pogledaj me že enkrat v oči! Če le za hip sedeš s Heleno, me že nimaš več poguma pogledati v obraz!

PRIMOŽ *(ga odločno pogleda)*: Predstavljam si! Vse si predstavljam!

LUDVIK: Vraga si predstavljaš! Lojalen državljan! Po njegovem naj umrem, še preden sem sploh začel živeti. Sam se je boril na vse načine, hotelo se mu je življenja, da si je pomagal celo s puško in odšel v hosto, zdaj pa pravi: Ti, ki si dvajset let mlajši od mene, ti boš moj lojalni državljan. Atentat! Sam se je boril in upiral, zdaj ko se je udobno zavalil v naslonjač in mu je zmanjkalo ognja, pa hoče zanj prikrajšati še mene. Atentat, pravim! Pravico imam pretakati svojo nespametno kri po žilah. Tudi jaz imam to pravico! (*Ves razgret stopi do mize in jame tipati po njej.*) Kje je spet kruh?! (*Odpre miznico, se grabežljivo polasti kruha in z nožem udari ob mizo*): Kruh in nož naj bosta na mizi! Zapomni si že enkrat: kruh in nož morata biti na mizi!

PRIMOŽ: Menda si kaj zajtrkoval spotoma?

LUDVIK: Sem, pošteno sem se nažrl, ampak to tebi nič mar. Kruh in nož morata biti na mizi, sem rekel. Meni je enostavno potrebno, da na vsake toliko zagrizem.

PRIMOŽ (*mirno*): Potrebno ti je, vidim. No, zato še nimaš pravice zahtevati, naj strežem tvojim živalskim nagibom. Nimamo vsi tako dobrega želodca.

LUDVIK (*obstane in ga zviška premeri*): Seveda, s tabo je treba z okusom. Ti si razvajan, ti imaš rad spoštljive odnose, takt in pozornost. Nobene sproščenosti, naj bo še tako pristna in resnična! Ti imaš rad zadušene, stokrat premlate psihološke odtenke. Naj pride na dan še taka potvorba ali laž, poglavitno je, da ohranja dostojanstvo!

PRIMOŽ: Tako je: dolžan si mi spoštovanje. Nimaš se pravice spravljati nadme s svojimi prvobitnimi nagibi. Nimaš pravice stresati name vse tisto, česar še sam nisi prebavil. Dolžan si mi trezno selekcijo misli, dolžan si mi povedati samo toliko, kolikor zares velja meni. Vsaj to!

LUDVIK: Samo ob tem bi še tebi lahko bilo dolgčas.

PRIMOŽ: Nič zato. Znosnejši je dolgčas od posiljevanja.

LUDVIK (*si prižge cigareto*): Znosnejši, ampak jaz se kljub temu rajši znašam in posiljujem. Povem vse, kar mislim in občutim, nikdar se še nisem premagal in — kar je najbolj žalostno — nikdar tega niti ne poskušam. Nasprotno: uživam, ko s svojimi prvobitnimi izpadi žrem živce svetu, v katerem je zveličana laž. Ni vrag, da iskrenost nekoč ne bo samo slabost!

PRIMOŽ: Ampak za zdaj je tale tvoja iskrenost samo posiljevanje. Tvoj oddušek.

LUDVIK: Odlično! Treba se je torej premagati in se nikar ne ubadati s tem, da si dolžan iskrenost samemu sebi in drugim, ker je tako in tako vse prekleto: ne moreš biti hkrati iskren sebi in drugim. Izhod iz tega zagatnega položaja pa je v strastnem in zakrknjenem negovanju

bolečine, vse dokler se do kraja ne razboliš. Skratka: živeti je treba brez upanja, biti goli potrošnik vode, kruha in zraka. Treba se je sprijazniti z dejstvom, da si vsakomur od svojih bližnjih telesno zoprni in da tega odpora nikdar ne boš premostil. Vedeti je treba, da je tvojim bližnjim venomer dolgčas, ampak nikdar po tebi, da si imel ženske, ki so bile prej ali potlej tudi ženske tvojih prijateljev, da se življenje ob tebi ni nikdar ustavilo niti za trenutek, da nisi doživel in storil nič enkratnega. Treba se je zvrniti vznok, se sprijazniti s svojim položajem in ne popuščati upanju, da te ponese, ne strasti, da te razvname — in molčati, molčati, da z neprevidno besedo ne storiš komu kaj žalega.

PRIMOŽ (*uvidevno umolkne in dalj časa ne najde prave besede, nato*): Ne razburjaj se toliko! Službo že še dobiš.

LUDVIK: Službo! Vem, vsakomur je zagotovljen njegov vsakdanji kruhek. Tudi meni. Zato tudi je videti vse tako prekleto vseeno: dela in kruha ti nikdar ne zmanjka. A nisem spet tako lačen! Včasih prekleto dobro vem, da sem še nekaj več: čutim ogenj, a ne morem goreti.

PRIMOŽ: Goreti! Saj nismo na barikadah! Že res: človek je tudi ogenj, ampak računati je treba tudi s sodobnim življenjem: zdaj nihče več ne more navzven, zdaj gre vsakdo lahko samo še navznoter. Vase!

LUDVIK: Torej sprijaznimo se tudi z njim, s tem sodobnim življenjem. Nobene vznesenosti! Živi in pazi, da se tvoje življenje ne bo nikjer nič poznalo. Nobene žrtve, nobenih skupnih grobov! Kadar se ti zahoče spodobne smrti, vzemi štrik, pojdi na stranišče in se obesi! (*Odrezavo sleče suknjič in ga obesi v omaro, obstane kot vkopan in nekako omagano gleda vanjo.*)

PRIMOŽ: Dobro vem, kaj te daje. Ljudje so se rešili stare navlake, razrednost se je preživela in jaz že dolgo nisem več hotelirjev sin. Zdaj sem samo še človek, kakor so tudi vsi ostali samo še ljudje, za katere ne veljajo več predsodki. Temu se še nisi privadil.

LUDVIK (*se drži vratnic na stežaj odprte omare in zaneseno gleda vanjo. Naposled odvrže ogorek*): Fant moj, si že bil kdaj srečen?!

PRIMOŽ: Ne meči čikov po tleh! Pravkar sem pometal.

LUDVIK: Si že bil kdaj srečen, te vprašam?!

PRIMOŽ: Srečen?!

LUDVIK: Srečen, da, srečen!

PRIMOŽ: Ne vem. Sem in nisem.

LUDVIK: Nisi, vem: nisi, ampak tole je vendarle sreča! Velika sreča! Velika, boleča sreča, kakršno poznajo samo še pijanci. Stopi no sem in poglej!

PRIMOŽ: Kaj naj bi hodil gledat?

LUDVIK: Stopi sem in poglej!

PRIMOŽ: Saj vidim!

LUDVIK: Vidiš?! Srajce so zaprane, ovratniki natrgani, suknjič na rokavih že cvete, robca ni nobenega več... Vse jemlje svoj konec in tudi jaz — fant moj — grem v skrajnost. Slej ko prej se bom znašel v tako izjemnem položaju, da bom že moral storiti nekaj enkratnega. (*Obrne se od omare, kakor omotičen sede za mizo in obsedi z glavo v rokah. Čez čas*): Nič ni. Kratek hip sem res mislil... Bilo je, ko da mi je kri potekla v obratno smer. Pa ni nič. Ta sreča je bila samo izgovor za ponižanje, ki mi ne da miru. (*Vstane in živahno*): Kje je zdaj Helena, fant moj?! Ne bom več tajil: rad jo imam. Zdajle se lahko znova zbližava. Punca je lepa, a lepoti se na tem svetu ne godi prav nič drugače: vse je enako zavrženo.

PRIMOŽ: Ne boš vendar zdaj takle...

LUDVIK: Ne bom. Ne bom. (*Se hipoma otrezni*): Kaj misliš s tem? Ne boš vendar zdaj takle?!

PRIMOŽ: Ne boš zdaj kar takle šel k njej! Tak ji nisi niti najmanj pri srcu.

LUDVIK: Ne bom! Ne bom! (*Prestopi se do postelje in presenetljivo omagano leže*): Nekaj bolnega se mi vsiljuje. Česar koli se dotaknem, postane malodušnost, greh, naveličanost, strah, sramota...

PRIMOŽ: Strah, sramota... Vidiš, prijatelj, takega sem te vesel. Pusti, nikar se ničesar več ne dotikaj! Dovolj nama je malodušnost, greh, naveličanost, strah, sramota... Pusti, ti pravim! Zdajle sva tudi midva vkup. Tudi mene je strah. Tudi mene je samo naveličanost, greh, sramota...

LUDVIK: Ne vem, če bom kar pustil.

PRIMOŽ: Pusti! Edino to je resnično tvoje.

LUDVIK: Najbrž ne bom zmogel. Premalo sem še živel. Doslej sem samo živetaril, doslej sem bil samo stanje teh ali onih reči. Že res: najteže je takole, ampak jaz ne morem biti samo vest svojih prejšnjih dejanj. Jaz pravzaprav še nikdar nisem nič storil, ničesar dosegel... Nisem še doživel pravega greha, ne prave sramote. Mene še ni konec. Ta šele pride, — zdajle to jasno čutim — ko odložim kakšno knjigo, ko si prižgem cigareto, ko opravi kakšno malenkost in bom z njo zadovoljen. Že zdaj me je strah: umrl bom, še preden bom zaživel.

(*Hrupno, nepomirljivo vstane in se napoti proti vratom. Primož se osuplo, prikrajšano ozre za njim.*)

PRIMOŽ: Kam? Čakaj!

(*Ludvik se brez besede zgubi v hodnik in — ne da bi potrkal — vstopi k Heleni. Dekle, ki se pravkar oblači, se zgrozi, toda Ludvik že nemoteno zakorači po sobi.*)

LUDVIK: Navij! Naj slišim zdaj tisto tvojo! Raznežil sem se.

HELENA: Že prav, a lahko bi kljub temu potrkal. Zdaj še toliko bolj, če praviš, da si se raznežil. Ne?

LUDVIK: Potrkal?! Zakaj pa zdaj kar naenkrat še to?

HELENA: Ne vidiš? Kljub svoji nežnosti ne vidiš, da se oblačim?!

LUDVIK: Vidim. Res da z zamudo, ampak le vidim. Oprosti, ampak v tej svoji nežnosti na to nisem niti pomislil. Videl sem te namreč že golo in oblečeno in zmerom je bilo vse prav, zdaj pa te za nič na svetu ne smem videti v kombineži. Ženska! Oprosti, nisem vedel, da si tudi ti že tako dosledna: vse ali nič.

(Helena ga hladno, nepremično motri in ne zine nobene.)

LUDVIK: A vidim še nekaj. Niti vesela me nisi.

HELENA: Nisem. Res nisem. Kako pa to veš?

LUDVIK: Vidim. Saj pravim, da vidim.

HELENA: Seveda! To ni težko uganiti. Če te nisem vesela niti takrat, ko te razganja na vse plati, potem si že lahko misliš, da sem te še manj zdaj, ko si se takole razlezel. Ne?

LUDVIK: Tako je. Kaj pa navila? To nemara le boš?

HELENA: Bom. To bom. Ampak ne zato, ker bi te bila vesela, da veš. Zato, ker tudi sama rada poslušam.

(Počene h glasbeni omarici in vključi gramofon. Fant posluša in stopa po sobi z nespremenjenim korakom še nekaj časa potem, ko se plošča že izteče.)

HELENA: Ni prava?

LUDVIK: Ni napak.

HELENA: No, zdaj — ko si nežen — ti lahko navijem še kakšno. Sugartime? Banana Boat? Lisboa antigua? To ali pa kakšno drugo?

LUDVIK: Nobene od teh.

HELENA: Kaj pa potlej? Že vem! Zdajle se mi boš celo razkril in povedal, da imaš kakšno svojo. Že vem! Dobro vem, kako je s tabo. Kadar se raznežiš, tvoji nežnosti ni ne konca ne kraja. Ne?

LUDVIK: Imam in nimam. Saj veš, kako je z mano: nič stalnega. Včasih imam rad moderne popevke, drugič so mi spet všeč melodije, ki že zdavnaj niso več v modi. No, kadar te poslušam in gledam, mi je najljubša Internacionala.

HELENA: Kadar me poslušaš in gledaš? A mene?

LUDVIK: Da, tebe. Čudno, ne res, ampak spet in celo bolj kot kdaj koli prej.

HELENA: Kaj bova pa zdaj? Internacionale namreč nimam.

LUDVIK: Nimaš, vem, da nimaš. A bova že kaj tudi brez nje. Morda ti jo očka — kolikor se je seveda še spomni — še prinese. Pred nakupom pa mu svetuj, naj bo na vso moč pazljiv: pri tem komadu je namreč

zelo veliko odvisno od orkestra in aranžmaja. Slišal sem ga že kot marš, pa tudi kot sevdalinko. *(Ga premaga smeh, odide in se v vratih obrne):* Menda mi nisi zamerila, ker te tokrat nisem zagrabil?

HELENA: Kako zagrabil?

LUDVIK: Zagrabil! Zamerila, ker se nisem kar takoj oznožil in te popadel. Doslej pravzaprav še nikdar nisem odpovedal. Povrh tega sem te dobil celo v kombineži.

HELENA: Sem, seveda sem ti zamerila. Zamudila sem priložnost, da bi te klofnila.

LUDVIK: No, no! Kaj se boš delala! Ti sama veš, da je zadeva precej enostavnejša. Tebi, lepotici, za kakršno se nedvomno imaš, je vsekakor za malo, če se te moški ne loti, čeprav te je potem tega razburjenja še tako strah. A jaz, kakršen sem, nikakor ne prenesem, da bi bil v ženskih očeh naiven ali celo smešen. Rajši sem malo nasilen. No, taki ljudje pa navadno končajo globoko v postelji. Saj veš!

HELENA: Jaz? Ničesar ne vem.

LUDVIK: Potem boš še zvedela. Še ni prepozno. Samo malo potrpljenja! Tebi, pasivnemu bitju, je tako in tako usojeno samo čakati. Včasih malo več, drugič malo manj. No, ti s svojo dosledno nedoslednostjo zmerom dočakaš.

(Odtrga se od vrat in se počasi, z zanesljivimi koraki napoti proti dekletu. Helena ga nepremično, na videz mirno in odločno čaka.)

HELENA: Rajši mi ne pridi preblizu! Rajši ne, pravim! Jaz sem lahko tudi drugačna. Čisto drugačna, ti pravim, če so ti sploh kaj mar tudi drugi ljudje! Če te ni samo žolč! *(Za hip umolkne.)* Ti menda ne znaš misliti, ne da bi se ti oči zalile s krvjo. *(Umakne se za korak):* Le proč! Tebi ni zame. Že vem: tebi je bolj za to, da bi si pred mano čimbolj nemarno zapel hlače.

(Ludvik se ji tesno približa in Helena prestrašeno umolkne. Za nekaj časa postojita drug proti drugemu, potem se Ludvik zgane, toda še preden jo ujame za rame, se mu dekle iztrga.)

HELENA: Divjak!

LUDVIK *(se posmeje)*: Tako te je strah, da bi te nazadnje še res lahko dobil, kaj, ljubica?

(Zgrabi dekle krog pasu, toda Helena se mu upre in se prične z njim ruvati.)

HELENA: Spusti me! Divjak! Spusti me, ti pravim!

(Primož na ropot plane na hodnik, pogleda v Helenino sobo in napeto obstane med vrati. Ludvik spričo njega odneha in se s Heleno v rokah znova posmeje.)

LUDVIK: O! Telesna straža je že tule!

PRIMOŽ: Zgubi se mi spred oči!

HELENA (*se iztrga iz Ludvikovih rok*): Ti si čisto navaden surovež in neotesanec!

LUDVIK (*si posmehljivo otepe roke in se s prejšnjimi, počasnimi koraki napoti proti vratom*): Jaz sem surovež, delomrzneš, gobezdač, nerentabilen tip in še marsikaj drugega!

HELENA: Surovež in neotesanec! To in čisto nič drugega, da veš!

LUDVIK (*obstane tik ob Primožu in se brezbrizno — ko da mu fanta sploh ni mar — ozre po Heleni*): Še marsikaj drugega! Samo toliko ti rečem: po vseh pravilih moderne dramaturgije bi mi morala še pred zaključkom drame pasti okrog vratu. Ampak ti si žal tako enostavna, da si že prej zašla med statiste.

(*Stisne se mimo Primoža, prekorači hodnik in se malomarno sprehodi po svoji sobi. Primož gnevno stopi za njim, zapre vrata in se napeto zagleda vanj, toda Ludvik se vsevdilj sprehaja, ko da Primoža sploh ni zraven. Helena se v zli slutnji pomakne za Primožem, vendar si ne upa za njim in tesnobno obstane na hodniku. Tako stojita s Primožem vsak na svoji strani vrat in napeto čakata, medtem ko Ludvik na videz še vedno brezbrizno stopa gor in dol po sobi. Molk in napetost potrajata, nakar Primož, ki se stežka drži v oblasti, še tesneje zasloni vrata. Vtem se nepričakovano oglasi Ludvik.*)

LUDVIK: Postavil si se za obračun. Pa ne, da se boš zdaj kar naenkrat spravil nadme s svojimi prvobitnimi nagibi?! Da je tvoja trezna selekcija misli kar naenkrat odpovedala?! (*Čez čas, ko od Primoža, ki ga vsevdilj samo prezirljivo motri, ne dobi nobenega odgovora*): Si ljubosumen?

PRIMOŽ: Le zakaj?

LUDVIK: Zakaj? Zaželel sem si vendar tvoje dekle. Poigral sem se s tvojim dekletom, a tudi ljubosumnost — kolikor vem — je ena od pristnejših človeških lastnosti.

PRIMOŽ: Predvsem si nisi zaželel mojega dekleta. In jaz nisem ljubosumen. Slišal sem, kaj si zanjo. Zanjo si čisto navaden surovež in neotesanec. Divjak!

LUDVIK: Si že kdaj pomislil, kaj lahko méni o tebi?

PRIMOŽ: Nič slabega. Jaz se ne zaganjam vanjo, da bi jo ponižal. Jaz je ne posiljujem, da bi se rešil kompleksa.

LUDVIK: No, potlej je vse v redu. Prestopi se že enkrat od vrat, živi v tem prepričanju, mene pa pusti v miru. (*Zagleda na postelji časopis, obstane in vzrohni*): Od kod pa spet tole?! Od kod si spet privlekel ta papir?!

PRIMOŽ: Ne obračaj drugam!

LUDVIK: Od kod si spet privlekel ta papir!? To povej!

PRIMOŽ: Kakšen papir!

LUDVIK: Časopis! Ne delaj se še bolj norega!

PRIMOŽ: Sposodil sem si ga pri hišniku. Kaj potlej?!

LUDVIK: Že najmanj stokrat sem ti rekel, da ne nosiš več tega papirja v hišo. Mir! Koeksistenca! Sožitje! Prekletost! Preletim prvo stran in že imam vtis, da smo si vsi bratje.

PRIMOŽ: Ta vtis ti ne more škoditi. (*Nestrpno*): In ne obračaj drugam!

LUDVIK: Na živce mi gre! Mir! Sožitje! Status quo! Ko da nam je vsem dobro! Kakšen mir, te vprašam, ko je vendar še marsikomu prekleto težko! Vojna! Jaz sem za vojno!

PRIMOŽ: Ti? Ti nisi niti za vojno. Pravkar sem videl. Ti si bolj za nasilje, samo da bi se rešil tistega mučnega občutka, da je bilo že pred tabo vse urejeno. Prav rad ti verjamem, da ti je težko. Ne samo težko — tebi je nevzdržno, ampak vojna zaradi tega le nima nobenega smisla.

LUDVIK: Vse urejeno?!

PRIMOŽ: Vse! Vsaj vse tisto, kar bi ti rad še urejal.

(*Helena se malce pomirjena odtrga od vrat in se zamaknjena vrne v svojo sobo.*)

LUDVIK: No, potem živimo lepo v miru! Zdaj je še kar dobro in znosno: nihče nas ne dere iz kože. Živimo torej lepo v miru, v praznih oblekah, ob gramofonskih ploščah, za rožami v oknih! Nihče naj se ne razburja, dokler mu namesto bomb letijo na glavo cvetlični lončki. (*Obstane in v onemogli jezi*): Bomba — moj dragi — se razpoči in te je konec, lončki pa padajo in padajo ... Prekletost, v teh malomeščanskih črepinjah sem že do kolen!

PRIMOŽ: O, vem: ti bi rad marsikaj postavil na glavo, ker je pač teže vzdržati na nogah. Ampak za vojno vseeno nisi. Ti si za nekoga z zastavo. Za kogar koli s kakršno koli zastavo, samo da bi lahko stopal za njim.

LUDVIK (*ga zaničljivo, prizadeto pogleda*): Veš, kaj si ti?

PRIMOŽ: Vem. Zase vem.

LUDVIK: A veš, kaj si zame?

PRIMOŽ: To si lahko mislim.

LUDVIK: Zame si tepec! Povrh vsega še tepec!

PRIMOŽ: Tako torej: zdaj sem zate še tepec. (*Zbrano*): Vidiš: takle si! Slabič! Kadar koli te pritiram do resnice, kadar koli ji moraš pogledati v obraz, zgrabiš nož. Zineš žaljivko. Udariš — vseeno kam. Storiš, kar

ti najprej pride na misel. Zares se ne upaš spoprijeti ne z resnico ne z mano.

LUDVIK (*v zadregi, zmedeno*): Nisva govorila o tem.

PRIMOŽ: Potlej nadaljuj! Zdajle sem ti v vsem na razpolago.

LUDVIK: Kaj naj nadaljujem? Povedal sem že svoje: marsikaj bi rad postavil na glavo. Priznam: marsikaj!

PRIMOŽ: Ti bi rad marsikaj postavil na glavo. Ne vzdržiš na nogah, vem! Rajši se zaletavaš v človeško ozkost, v pobožne želje po udobnosti in miru, sploh v vse, kar je človeškega. Kratko in malo ne moreš brez pesti, ampak slej ko prej boš vseeno ostal brez posla. Ljudje so si izbrali težjo pot in se tega rešujejo s svojo zbranostjo in resnico. S tisto zbranostjo in resnico, ki tebi ne leži. Ljudje se bodo s tem tudi rešili, tebe pa bodo še zmerom srbele dlani, bedni, klavrní, navadni pocestni pretepač! (*Si kratko oddahne*): Še preden si spoznal in uresničil samega sebe, se ježno trgaš za svojega soseda. Samo zaradi jeze in zaradi trganja samega! Si že sploh kdaj pomislil, da te morda tvoj sosed takega sploh ne mara. Nisi. Vem, da nisi. Potlej bi namreč pri priči ostal brez vsakega opravlka na tem svetu. Tebi je pač prvi atentat, namesto da bi se najprej uredil v sebi in se potem zaletel vame. Nimaš ravno prave morale! Ti rajši še zmerom terjaš kri in mrtvece, ker nočeš priznati, da smo že zmagali. To pa seveda zato, ker je vloga, ki si jo dobil po zmagi, zate prezahtevna.

LUDVIK (*bledo, v obrambi*): Požvižgam se na to vlogo! Na moralo! Jaz imam svojo pravico, drugega mi ni mar. Pripravljen sem se žrtvovati in imam polno pravico, da to zahtevam tudi od drugih. To pa je seveda nemoralno. Kdor koli zahteva, da se žrtvuj, je nemoralen!

PRIMOŽ: Kakšna žrtev! Kakšna žrtev! Že zdavnaj nimamo več kaj žrtvovati. Precej si v zaostanku! Ne vem, čemu človeka tako vztrajno in tako nasilno pehaš v revščino, ko gre vendar samo še za to, da se svoje revščine zave v vsem svojem blagostanju. Tebi nič ne manjka, ampak si vseeno prekleto reven. Dovolj smo že tolkli okrog sebe in končno je prišel čas, da sežemo vase. Ne vem, čemu vojna, ko vendar ne gre več za zmago, ampak za poraz.

LUDVIK: Lepo te je slišati in ti kar čakaj, da se bodo ljudje zavedli svoje ničevosti. Jaz pa prekleto dobro vem, da je človek lahko še taka svinja in ne bo priznal svojega poraza.

PRIMOŽ: Samo to ti rečem, prijatelj: ne gre več za zmago, gre za poraz.

LUDVIK (*zastane od gneva in maščevalnosti*): Ti, te je že kdo kdaj spekel po gobcu?

PRIMOŽ (*začudeno*): Ne. Zakaj?

LUDVIK: Neprijetna reč! Moj oče je mater tepel ploskoma. Še preden se je zavedla, kako in zakaj, ji je že potegnil čez obraz. Po moje — lahko mi verjameš — ne moreš doživeti nič bolj žaljivega. Še zdaj, kadar koli se spomnim, me zaskomina po zobeh. Čisto natanko čutim, kako mi ustnica nateka v težko in odrevenelo šobo.

PRIMOŽ: Ne razumem... Čemu si začel zdaj s tem?!

LUDVIK (*ozkupi*): Zato, ker bom ploskoma tudi jaz tebe!

PRIMOŽ: Mene? Zakaj?

LUDVIK: Tebe! Brž ko me ne boš nehal imeti za prijatelja. Zato, ker nisem tvoj prijatelj.

PRIMOŽ: Samo zato?

LUDVIK: Zato te bom nekega lepega dne celo ubil.

PRIMOŽ: Ubil?! Čemu ravno mene!

LUDVIK: Zato, ker si mi pač pri roki. Nikar si ne domišljaj in nikar si zato ne pripisuj kakšnega posebnega pomena. Nekaj moram storiti, to je vse. Nekaj nespametnega, surovega, da bi sploh lahko živel. Ljudje smo zmerom ubijali, da bi lahko živeli.

PRIMOŽ: Nimaš ravno prepričljivega vzroka.

LUDVIK: Kaj veš, morda pa imam za bregom še kaj več. Gnusiš se mi po malem, preveč pohleven se mi zdiš, če že moraš res vedeti.

PRIMOŽ: Nisem tako pohleven, kot misliš.

LUDVIK: Še bolj! Še svoj živi dan nisem videl take žalostne reve. Pobrali so ti vse do zadnjega, ti pa zdaj s svojim postanim obrazom prenašaš po svetu evangelijske rešitve v zavestnem ponižanju. Preveč prilagodljivo, da bi prenesel.

PRIMOŽ: Ni to tisto! Bodi iskren! Izdal sem te, prevaril. Ti mi zameriš predvsem to, da nimaš več pravega sovražnika.

LUDVIK: To?! Prekleto se motiš! Prekleto se motiš, če misliš, da se moraš postaviti prav onstran barikade, da bom vzkipeł. Prav takle, kakršen si: zavaljen in brezbrizen, si moj največji sovražnik. Mar ne vidiš, da te je vsega sama meščanska udobnost?! Da bi si ustvaril vsaj košček svojega nekdanjega sveta, ponižno pobiraš za mano čike.

PRIMOŽ: Goniš eno in isto. Eno in isto. (*Napeto*): Jaz pa nisem tako pohleven, kot misliš, to ti rečem!

LUDVIK (*zasmehljivo, ne da bi se umaknil*): No, no, tak si mi že bolj všeč!

PRIMOŽ: Samo to vedi: nisem tako pohleven, kot misliš!

(*Vstopi Helena. Ludvik se še ta hip obrne od Primoža, prezirljivo odvrže ogorek pod njegovo posteljo in se spravi na svoje ležišče. Primož neodločno, razoroženo postoji.*)

HELENA: No, greš?

PRIMOŽ: Kam?

HELENA: V kino. Ne greš?

PRIMOŽ: Kaj greš tudi ti?

HELENA: Grem. Zdajle sem se odločila. Kaj pa ti?

PRIMOŽ: Grem. Seveda grem.

HELENA: No, potlej pojdi!

PRIMOŽ: Že grem. *(Raztreseno pograbi s stola suknjič in zakorači proti vratom.)*

LUDVIK *(vznak in z rokami pod glavo)*: Če nočeš, da ti bo zgorela postelja, najprej pohodi čik!

(Primož zastane sredi koraka. Postoji s hrbtom proti Ludviku, nato se sunkoma obrne in pograbi z mize nož. Istočasno je tudi Ludvik že na nogah, na drugi strani mize.)

LUDVIK *(s strastnim, popačenim smehom)*: Kruh in nož naj bosta na mizi! Kruh in nož morata biti na mizi.

(Fanta oprezno in molče zaplešeta okrog mize.)

LUDVIK: Prav tak! Tipičen primerek! Čisto nič drugačen!

HELENA *(prestrašeno)*: Primož!

(Primož jo zasliši, obstane in neodločno postoji. Ludvik se mu z druge strani mize spačeno reži v obraz.)

LUDVIK: No, daj! Ne boš?!

PRIMOŽ *(ga gleda odsotno, ko da ima opraviti samo še s sabo. Obenem že poveša roko. Nazadnje spusti nož nazaj na mizo in komaj slišno dahne)*: Ne bom.

(Obrne se od Ludvika in potoglavo zakorači proti vratom. Helena ga prepadeno in negibno čaka, toda tik pred njim — preden se sestaneta v ozkih vratih — prestrašeno odskoči v hodnik in se spusti po stopnišču. Primož na pragu obstane, omahne z glavo na podboj, popusti v napetosti in zahlipa.)

PRIMOŽ: Strah me je. Samega sebe se bojim.

(Teško se prestopi v hodnik, ne da bi skušal dekile dohiteti. Ludvik srdito zakorači za njim, vendar že sredi koraka obstane in domala brez sape zausti):

LUDVIK: Poberita se! Kar dajta! Zgubita se! *(Zgubljeno se obrne nazaj po sobi. Ubito se primaje do mize, odsotno pomete kruh in nož v predal in se neposlušnih rok nasloni na mizo. Sloni, ko prepadeno spozna in si prikimaj)*: Strah je tudi mene. *(In čez čas)*: Menda je le res: s temle se komaj začne.

(Z A T E M N I T E V)